

EGY NEMZETISÉGI EGYESÜLET ALAPÍTÁSÁNAK VISZONTAGSÁGAI – A MAGYARORSZÁGI NÉMET NÉPMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET LÉTREJÖTTE

FREY DÓRA

A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:

DR. FREY DÓRA

ANDRÁSSY GYULA BUDAPESTI
NÉMET NYELVŰ EGYETEM

TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS

DORA.FREY@ANDRASSYUNI.HU

2023. november 20.

Írásom a két világháború közti nemzetiségi politika egy jellemző epizódját, a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (Ungarländisches Deutsches Volksbildungsverein) megalakulása körüli politikai-közigazgatási küzdelmeket mutatja be. A nemzetiségi politika keretei a dualizmus korához képest lényegesen megváltoztak, hiszen a trianoni békeszerződés következtében Magyarország csaknem homogén nemzetállam lett, a lakosság 89,6%-a magyar anyanyelvű volt.¹ Csak két jelentős létszámú kisebbség maradt az új határon belül: 500.000 német, szinte valamennyien svábok úgynevezett dunai svábok, a 18. század első felében érkezett telepések utódai és mintegy 140.000 szlovák.

A versailles-i békerendszerben a történelem során először megjelent a nemzetközi kisebbségvédelem jogintézménye, amely a frissen alakult Népszövetség hatáskörébe került. A trianoni békeszerződést az 1921:33. tc. hirdette ki, annak 54-60. cikkei garantálták a kisebbségek számára az anyanyelv használatát és az anyanyelvű oktatást, valamint tiltották a nemzetiségi alapú diszkrimináció minden formáját.

Csaknem két évvel később, 1923. július 21-én hirdették ki a két világháború közötti időszak legfontosabb kisebbségi jogi jogforrását, a 4800/1923. M.E. rendeletet, amely formálisan a békeszerződés végrehajtási rendelete volt. Mivel olyan tárgykört szabályozott, amelyet korábban törvény (az 1868:44. tc., a nemzetiségi törvény), komoly közjogi vita bontakozott ki arról, hogy a rendeleti szabályozás megfelel-e az alkotmányosság követelményének. Ugyanakkor mivel a békeszerződés végrehajtási rendelete volt, valamint az 1920:1. tc. 10 § is felhatalmazta a kormányt a jogalkotásra, a rendelet alaki közjogi érvényessége nem volt támadható.²

Tartalmilag rokonságot mutatott az 1868-as nemzetiségi törvénnyel, amelyre preambulumában hivatkozott is. A kisebbségek számára nyelvhasználati jogokat biztosított, a kisebbséghez tartozók saját hatóságaikhoz anyanyelvükön nyújthatták be beadványaikat és kérelmeiket.³ A rendelet megerősítette az egyházak nyelvi autonómiáját, elvileg biztosította az anyanyelven való oktatáshoz való jogot. A nemzetiségi egyesületek alapítását az általános szabályok szerint tette lehetővé a rendelet „a nyelv, művészet, tudomány s általában a közművelődés előmozdítására, továbbá a közgazdaság

fejlesztésére s ily rendeltetésű intézmények létesítése végett”.⁴

A gondok, hasonlóan a dualizmus korszakához akkor kezdődtek, ha valaki tényleg szeretett volna nemzetiségi egyesületet alapítani. 1923. július 15-én alakult meg a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (Ungarländisches Deutsches Volksbildungsverein), de az alapszabály szükséges belügyminiszeri engedélyezésére azonban csak több, mint egy évvel később, 1924. augusztus 3-án került sor, ekkor kezdhette meg tényleges működését.⁵ A késlekedés oka az volt, hogy a belügyminiszter és Bethlen István miniszterelnök túl radikálisnak és a magyarországi németek ügye iránt túlságosan elkötelezettnek tartották az egyesület kezdeményezőjét, Bleyer Jakobot/Jakob Bleyert (ő maga magyar szövegkörnyezetben előbbi, német szövegkörnyezetben utóbbit használta).

Ki is volt a túl radikálisnak tartott Bleyer? Gazdag sváb földművescsalád fiaként került a kalocsai jezsuita gimnáziumba, majd Budapestre, az egyetem magyar-germanisztika szakára. 1897-ben szerzett középiskolai tanári és bölcsészdoktori oklevelet, 1906-ban habilitált a Budapesti Tudományegyetemen germanisztikából és német irodalomtörténetből. 1905-1908 között az egyetem magántanára volt, majd 1908-tól Kolozsváron és 1911-től Budapesten lett nyilvános rendes egyetemi tanár.⁶ Sok tekintetben jellemző példája volt a 19. század végi, 20. század eleji magyarországi német értelmiségi karriernek. A tipikus elemek közül csak a névmagyarosítás hiányzott, minden másban megfelelt az általános mintáknak: a német származás megtagadása nélkül, a német anyanyelvet megtartva – az egységes politikai nemzet

konceptiója értelmében vett – magyar nemzet tagjának tekintette magát.⁷ A magyar állam-eszme feltétlen híve volt, a konzervativizmust és a katolicizmust a szülői házból hozta magával. 1917-ben nyilvánult meg először kisebbségpolitikai témában, nemzetiségpolitikai koncepciója igen mérsékelt volt, ugyanakkor követelte a vidéki német népesség számára a német nyelvű oktatást, az anyanyelv megőrzésének lehetőségét.⁸ Az értelmiség és a polgári középosztály asszimilációját természetes folyamatnak tekintette, amelyet nem lehet, és véleménye szerint nem is kell megakadályozni.⁹ A magyarországi németek (és általában a kisebbségek) politikai szerveződését és a területi autonómiát elvi alapon elutasította.¹⁰ Aggodalommal tekintett a monarchia széthullására és a nemzetiségek önállósodási törekvéseire, keresztény-konzervatív személyiségként nem volt híve az őszirózsás forradalomnak és a kikiáltott köztársaságnak, még kevésbé a Tanácsköztársaságnak, amely egyetemi katedrájától is megfosztotta. 1918 őszétől kapcsolódott be a (nemzeti-ségi) politikába, a Német-magyar Néptanács egyik szervezőjeként és vezetőjeként.¹¹ Fontos szereplője volt az ún. ellenforradalomnak is, aktívan részt vett a Peidl-kormány megbuktatásában.¹² 1919. augusztus 15-től 1920. december 16-ig a Friedrich-, Huszár-, Simonyi-Semadam-, majd a Teleki-kormány nemzeti-ségi miniszter volt, majd visszatért katedrájára a Budapesti Tudományegyetemre, 1926-tól 1933-ban bekövetkezett haláláig pedig az Egységes Párt színeiben a nagyrészt magyarországi németek lakta villányi választókerület képviselőjeként a képviselőház tagja volt.¹³

A Bleyer személye körüli konfliktus kompromisszumos megoldása az lett, hogy a pozsonyi német családból származó, de magát egyértelműen magyarnak valló egykori külügyminiszter, Gratz Gusztáv lett a Volksbildungsverein elnöke, Bleyer pedig az ügyvezető alelnöki tisztséget töltötte be.¹⁴ Ez a közbizalom mutatja, hogy ugyan a trianoni Magyarországon alig voltak már nemzetiségek, a bizalmatlanság irányukban megmaradt, a magyar kormányzat pedig ugyanúgy tarott a nemzetiségi szervezetektől, mint tette azt a monarchia idején.

A Volksbildungsverein, ahogy a neve is mutatja, kulturális egyesület volt, hangsúlyozottan távol tartotta magát a politikától. Ugyanakkor országos német szervezatként komoly identitásképző ereje volt, helyi csoportjai nem csak a tagok számára nyitott kultúresteket, olvasóköroket szerveztek. A Volksbildungsverein helyi csoportjainak – olvasóköreinek – megszervezése a községi és vármegyei közigazgatás ellenséges hozzáállása miatt nehezen haladt. Pest vármegyében 1925 végéig tiltották a helyi csoportok alakulását, Baranya vármegyében Fischer Ferenc főispán (később Keresztes-Fischer Ferenc néven belügyminiszter) 1927-ben az összes helyi csoportot rendeletileg feloszlatta.¹⁵ Tolna vármegye 80 %-ban német anyanyelvűek lakta Völgységi járásában a főszolgabíró, Hagymássy Zoltán elvből ellenezte a Volksbildungsverein létét: „Alulírott mindig küzdött ezen egyesületek engedélyezése ellen, de a felsőbb parancs előtt kénytelen volt meghajolni. Megkezdődik tehát nemzeti alapon a német

nyelv, német szokások és német kultúra munkája...”¹⁶ A kedvezőtlen körülmények ellenére az egyesületnek 1932-re 180 helyi csoportja és összesen nagyjából 27.000 tagja volt. A legtöbb családban csak egy tagdíjat fizető rendes tag volt, a Volksbildungsverein így is több, mint 100.000 magyarországi németet ért el. A számok annak tükrében értékelendők, hogy Magyarországnak több, mint fél millió német anyanyelvű lakosa volt, és 300 olyan települése, ahol német anyanyelvű volt a lakosság többsége – tehát a svábság nagyjából egynegyede volt az egyesület látókörében, de a német többségű települések több, mint egyharmadában nem rendelkezett tagszervezettel.¹⁷

Az 1923-ban kihirdetett jogi szabályozás bár formálisan a békeszerződés végrehajtási rendelete volt, és nem képviselte a „jogfolytonosságot” egyértelműen folytatása volt a korábbi nemzetiségi jogalkotásnak. Ahogy fent láthattuk, mind a rendelet szellemisége, mind a közigazgatás hozzáállása a dualizmus korszakát idézte – a Volksbildungsverein alakulása körüli huzavona, majd helyi szervezetek működésének akadályozása jellemző volt a nemzetiségi jogok tényleges gyakorlásának lehetőségeire.

Hivatkozások:

- Gernot Seide: *Die Deutschen in Ungarn zwischen den beiden Weltkriegen*. Ungarn Jahrbuch 6. (1974-1975), 148. p.
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, Minerva, 1944. 287. p.
- Bellér Béla: Az ellenforradalmi rendszer nemzetiségi politikájának kiépülése (1923-1929). *Századok* 1973/3. 648-649. p.
- 4800/1923. M.E. rendelet 19. §

- Bellér 1973. 653-654. p.
- Az életrajzi adatok forrása: Ingomar Senz: *Jakob Bleyer aus ungarndeutscher, donauschwäbischer und heutiger Sicht*. In: *Jakob Bleyer als Volkstumspolitiker*. Budapest, Jakob-Bleyer-Gemeinschaft, 2004. 6-8. p.
- Peter Wassertheurer: *Jakob Bleyer im Kontext der europäischen Minderheitenpolitik*. In: *Jakob Bleyer als Volkstumspolitiker*. Budapest, Jakob-Bleyer-Gemeinschaft, 2004. 77. p.
- Bleyer Jakob: A hazai németiség. *Budapesti Szemle*, 1917/169. 436-437. p.
- Bleyer 1971. 435. p.
- Bleyer 1971. 440. p.
- Gerhard Seewann: *Die Geschichte der Deutschen in Ungarn*. 2. kötet, Marburg, Verlag Herder-Institut, 2012. 178-179. p.
- Friedrich Spiegel-Schmidt: Das Deutschtum Ungarns zwischen dem Putsch gegen Peidl und der Ödenburger Volksabstimmung (1919-1921). *Südostdeutsches Archiv* 1987-1988/30-31. 78-84. p.
- Senz 2004. 15. P.
- Paál Vince: Kontrahenten oder Weggefährten? Jakob Bleyer und Gustav Gratz an der Spitze des ungarländischen Deutschen Volksbildungsvereins. In: *Jakob Bleyer als Volkstumspolitiker*. Budapest, Jakob-Bleyer-Gemeinschaft, 2004. 45-46. P.
- Seewann 2012. 235. p.
- TML, Völgységi járás főszolgabírája; 1925/3735.
- Seewann 2012. 237. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Jakob Bleyer fényképe. Forrás: https://de.wikipedia.org/wiki/Jakob_Bleyer#/media/Datei:Bleyer_Jakab_1874._január_25._Budapest,_Józsefváros,_1933._december_5.jpg

Letöltés ideje: 2023. november 19.